

Ideja sveučilišta i uloga filozofije

IVANA ZAGORAC*

UDK: 1:37*378.4.01 • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 21. srpnja 2017. • Prihvaćeno: 23. studenoga 2017.

Sažetak: Osnovna je tema ovoga rada moderna ideja sveučilišta, koja se uobičajeno povezuje s djelovanjem Wilhelma von Humboldta i osnivanjem sveučilišta u Berlinu. Cilj je rada sagledati filozofijske temelje na kojima je ona izgrađena, kao i kritički razmotriti uzroke zagovora nove ideje sveučilišta naspram postojećeg srednjovjekovnog modela visokog obrazovanja. Od mnogih doprinosa, izdvojeni su radovi Kanta, Fichtea i Schleiermachers koji se sagledavaju pod vidom njihova utjecaja na formiranje pojedinih aspekata moderne ideje sveučilišta. Iako navedeni autori postižu suglasnost oko osnovnih ciljeva novoga sveučilišta, nisu suglasni u svim aspektima praktične realizacije.

Ključne riječi: moderna ideja sveučilišta, srednjovjekovno sveučilište, W. von Humboldt, I. Kant, J. G. Fichte, F. D. E. Schleiermacher.

Uvod

U ovome radu zanimat će nas moderna ideja sveučilišta, koja se uobičajeno povezuje s djelovanjem Wilhelma von Humboldta (1767. – 1835.) i osnivanjem sveučilišta u Berlinu 1810. godine. Danas se često može čuti da su suvremena sveučilišta iznevjerila humboldtovski ideale obrazovanja i razvoja cjelovite osobe, kao i da je sama ideja sveučilišta u krizi. Iako se radi o zabrinjavajućoj dijagnozi, o toj tezi u ovome radu neće biti riječi. Naša je namjera sagledati neke aspekte utemeljenja moderne ideje sveučilišta, u prvome redu one filozofijske. Kako će se pokazati, osnovni poticaji dolaze od njemačkih autora iz 18. i s početka 19. stoljeća. Moderna ideja sveučilišta, u mjeri u kojoj je danas povezujemo s Humboldtovim projektom, nema

* Doc. dr. sc.
Ivana Zagorac,
Odsjek za filozofiju,
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000
Zagreb, Hrvatska,
izagorac@ffzg.hr

namjeru imitirati antičke ideale, nego želi suštinski transformirati srednjovjekovni model sveučilišnog obrazovanja koji joj neposredno prethodi. Otpor prema tadašnjem modelu bio je toliko jak da mnogi autori u svojim spisima izbjegavaju čak i samu riječ 'sveučilište'. Međutim, uvjereni su da sveučilište u nekom obliku mora opstati – postojeće škole i akademije ne čine se dostatnima. Uz to, u Njemačkoj ovaj poziv na temeljitu transformaciju visokoškolskog obrazovanja nosi i obilježje povijesnoga trenutka. Ne radi se, naime, samo o pitanju kako unaprijediti znanost i obrazovanje nego i kako rehabilitirati njemačku naciju. Napoleonski ratovi s početka 19. stoljeća doveli su do prepuštanja dijela teritorija pod francusku upravu, a njemačku su naciju ostavili izmrvljenom, iscrpljenom, duhovno ispražnjenom, nejasnog kulturnog identiteta i povrijeđenog nacionalnog ponosa. Kant, Fichte i Schleiermacher, autori koje ćemo spomenuti u ovome tekstu, u svojim radovima promoviraju reorganizaciju institucija visokog obrazovanja kao lijek za jačanje države i osvještavanje osobnog, ali i nacionalnog identiteta (ovo potonje opsežna je tema koju ćemo u ovome radu tek dotaknuti). Humboldtovo osnivanje sveučilišta u Berlinu tako kronološki dolazi na kraj pregleda razvoja moderne ideje sveučilišta. Upravo od toga kraja mi ovdje počinjemo.

1. Humboldtova ideja sveučilišta

Wilhelm von Humboldt nije bio nimalo oduševljen kada je na poziv kralja Friedricha Wilhelma III. 1809. godine morao napustiti svoju diplomatsku službu u Rimu i doći na pruski dvor, tada u egzilu u Königsbergu.¹ Dodijeljen mu je zadatak brige oko obrazovanja, a bilo je predviđeno i osnivanje nove znanstvene institucije (ne sveučilišta)² u Berlinu. Unatoč prvotnoj skepsi oko takvoga projekta, Humboldt na koncu uspješno kod kralja zagovara osnivanje novog sveučilišta koje doista već u jesen 1810. godine počinje s radom.³ Važna tema u pregovorima s kraljem bila je sama koncepcija buduće institucije, za koju je Humboldt želio da bude temeljena na stimuliranju i ohrabrivanju istraživačkog pristupa znanosti nasuprot pukog prenošenja spoznaja već priređenih za neposrednu uporabu. Negdje u doba najintenzivnijih priprema (1809./1810.) Humboldt piše spis *O unutarnjoj i vanjskoj organizaciji visoke znanstvene institucije u Berlinu* (*Über die innere und äussere*

¹ M. J. HOFSTETTER, *The Romantic Idea of a University: England and Germany, 1770–1850*, New York, 2001., 103.

² R. vom BRUCH, Editorische Notiz, u: *Gründungstexte. Festgabe zum 200-jährigen Jubiläum der Humboldt-Universität zu Berlin*, Berlin, 2010., 5.

³ Usp. M. J. HOFSTETTER, *The Romantic Idea of a University: England and Germany, 1770–1850*, 103.-107.

Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin),⁴ koji je ostao nedovršen i objavljen je tek nakon njegove smrti. Taj je spis značajan jer svjedoči o Humboldtovim argumentima za osnivanje sveučilišta na temeljima posve drukčijima od onih na kojima su izgrađene srednjovjekovne visoke obrazovne institucije, među njima i pariško sveučilište koje je trebalo poslužiti kao model onome berlinskom. U kontekstu naše teme o ulozi filozofije u utemeljenju moderne ideje sveučilišta valja zapaziti Humboldtovo usvajanje teza i postavki koje su izrazito humanistički orijentirane.

U spisu *O unutarnjoj i vanjskoj organizaciji visoke znanstvene institucije u Berlinu* Humboldt takvu instituciju vidi kao »vrhunac u kojemu se neposredno spaja sve ono što se dogodilo u moralnoj kulturi jedne nacije« te kao rezultat ideje oblikovanja znanosti i njene uporabe »ne kao svrhovitog, već kao samosvrhovito pripremljenog materijala duhovnog i moralnog obrazovanja«.⁵ Kako bi se posvetila znanosti, sveučilišta (odnosno 'visoke znanstvene institucije') moraju počivati na načelima usamljenosti i slobode, pri čemu njihova unutarnja organizacija također mora omogućiti i prostor za interakciju među znanstvenicima. Znanost je tako nužno i istraživanje, nastavlja Humboldt, što je ključna razlika u odnosu na školu pa te dvije obrazovne razine moraju biti jasno odvojene. Zadatak je škole »harmonično oblikovanje svih sposobnosti učenika«⁶ i njihova priprema na usvajanje znanosti i sudjelovanje u njenu otkrivanju koje se događa kasnije na sveučilištu. Istraživački aspekt sveučilišta, navodi Humboldt, uvjetuje i formu odnosa između nastavnika i studenata: niti su nastavnici u službi studenata niti su studenti u službi nastavnika, i jedni i drugi na sveučilištu su u službi znanosti. Znanost nije samo proces skupljanja činjenica, naglašava Humboldt, nego realizacija duhovne sfere pojedinca. Znanstveno istraživanje tako je duboko individualno transformativno, a snaga i raznolikost duhovnih moći pojedinaca bogatstvo su koje svaka država mora cijeniti. Stoga država mora brinuti, pa i financijski, o funkcioniranju sveučilišta, istovremeno se ustežući od bilo kakvih zahtjeva spram njega. Završna Humboldtova argumentacija u ovome spisu ide u prilog postojanja sveučilišta, akademije i instituta kao integralnih dijelova iste cjeline.⁷

Humboldtov angažman oko ostvarenja nove ideje sveučilišta nije bio rezultat pukog pomirenja s nametnutom birokratskom obvezom. Hofstetter ističe Humboldtovu

⁴ W. von HUMBOLDT, Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin, u: *Gründungstexte. Festgabe zum 200-jährigen Jubiläum der Humboldt-Universität zu Berlin*, E. Habekost (ur.), Berlin, 2010., 229.-241.

⁵ *Isto*, 229.

⁶ *Isto*, 235.

⁷ *Usp. isto*, 229.-241.

dugogodišnju fascinaciju idejom *Bildung*.⁸ I doista, već u tekstu *Theorie der Bildung des Menschen*,⁹ pisanom 1793. ili 1794. godine, Humboldt promovira ideju odgoja i obrazovanja (*Bildung*) kao nužnih za razvoj i kultivaciju svakog pojedinog čovjeka kroz refleksiju i samorefleksiju koje se zbivaju u slobodi. Humboldt je svjestan da se mnogima kultivacija uma čini uzaludnim nastojanjem, kao i da visoko obrazovanje može izgledati elitistički orijentirano i posve odvojeno od stvarnoga života. Uzrok je takvom dojmu, navodi, kidanje unutarnjih veza znanosti od strane samih znanstvenika koji se zatvaraju u svoja područja i zanemaruju cjelinu znanosti. No, kako piše dalje u djelu *Theorie der Bildung des Menschen*, jednako je zabrinjavajuće zahvatiti znanost preširoko što onemogućuje ikakvu uporabu takvih površnih i raspršenih spoznaja. Najvažnija zadaća našeg postojanja, ističe Humboldt, jest razviti koncept humaniteta u nama, kako tijekom našega života tako i nakon, kroz tragove koje ostavljamo našim djelovanjima.¹⁰

Humboldt je, dakle, stava da odgoj i obrazovanje predstavljaju kontinuirani proces, koji ne završava obukom za zanimanje niti se u njoj iscrpljuje. Čini se da se radi o uvjerenju da nakon završetka neke vrste temeljnoga obrazovanja počinje proces samoodgoja, samoobrazovanja i uopće samorazvoja. U formalnome pogledu, do dobi kada počinje studij smatra se da je osoba već dovoljno zrela za preuzimanje znatno većeg dijela odgovornosti za vlastiti razvoj, ali i za aktivan rad na doseganju novih spoznaja. U tome leži i važan Humboldtov argument za osnivanje sveučilišta pored već postojeće akademije: sveučilišta nisu samo mjesto nastave i širenja znanstvenih spoznaja nego i razvoja znanosti kroz istraživanje. Uz jedinstvo nastave i istraživanja, kao druge dvije okosnice humboldtovski ideje sveučilišta ističu se zaštita akademskih sloboda nastavnika i studenata te bavljenje znanosti (*Wissenschaft*) radi znanosti same, što implicira uvjerenje u cjelovitost znanosti, ali i važnost samostalnog istraživanja za formiranje osobe. Ovo potonje čest je motiv u radovima njemačkih filozofa s kojima Humboldt dolazi u doticaj, a ponajviše se iskazuje kroz polemiku o odnosu filozofskog fakulteta spram medicinskog, pravnog i teološkog. Važna poveznica među radovima Humboldtovih suvremenika jest poziv na rehabilitaciju samog odnosa prema znanju te promoviranje veze između obrazovanja i razvoja cjelovite ličnosti. To je područje u kojemu je, reći će onovremeni kritičari, srednjovjekovni model sveučilišta posve podbacio.

⁸ Usp. M. J. HOFSTETTER, *The Romantic Idea of a University: England and Germany, 1770–1850*, 104.

⁹ W. von HUMBOLDT, *Theorie der Bildung des Menschen*, u: ISTI, *Schriften zur Anthropologie und Geschichte*, A. Flitner, K. Giel (ur.), Stuttgart, 1960., 234.-240.

¹⁰ Usp. isto, 235.

2. Kritika srednjovjekovnog modela sveučilišta

Moderna ideja sveučilišta želi predstavljati otklon od one srednjovjekovne koja je, prema mišljenju tadašnjih kritičara, zastarjela i nedostatna. No, ipak se radi o transformaciji prije negoli o rušenju starog kako bi se izgradilo novo pa tako dugo-vječna sveučilišta danas s pravom naglašavaju svoje korijene još u Srednjem vijeku. Te je početke pak teško precizno datirati – prva sveučilišta u Italiji ne nastaju nekom uredbom prosvijećenog vladara, nego iz manje ili više spontanijih okupljanja studenata. Oni, stranci u gradu u koji su došli izučiti neko od uglednih zanimanja i tako uložiti u svoj društveni status, udružuju se radi zaštite vlastitih interesa. Takve su zajednice, nazvane *universitas*, umnogome nalikovale gildama u koje su bili organizirani zanatlije. Radilo se, dakle, o zajedništvu motiviranom pragmatičnim razlozima: studenti su udruživanjem zadobili bolju poziciju za pregovore o uvjetima studiranja i boravka u gradu, pogotovo stoga što su nastavnici isprva bili plaćeni direktno od studenata, a lokalna zajednica prihodovala je od njihove brojnosti.¹¹ Danas popularna akademska mobilnost tada je predstavljala sredstvo ucjene: budući da nije bilo prostora namjenski određenih za predavanja, ona su se održavala u crkvama ili na privatnim posjedima što je omogućavalo lako preseljenje studentske populacije u druge, gostoljubivije i jeftinije gradove, što se ponekad i događalo.¹² Iz zapisa datiranog u 1317. godinu saznajemo da su bolonjski studenti, okupljeni u svoj *universitas*, i u pregovorima s nastavnicima imali moćnu poziciju, takvu koja im je omogućila nametanje sankcija profesorima, poput novčanih kazni za neopravdana izostanak nastavnika s predavanja (opravdanim se smatrao samo onaj što bi ga odobrili studenti) ili za traljavo obavljena predavanja.¹³ Samoorganizacija je ujedno omogućavala i postavljanje zahtjeva pred zakonodavce koji su raznim propisima dodjeljivali studentima posebna prava, čak i pred zakonom, poput uredbi kralja Filipa Augusta (Filip II.) u Parizu 1200. godine.¹⁴ U Francuskoj su također posto-

¹¹ Usp. C. H. HASKINGS, *The Rise of Universities*, Itaca – London, 1965., 9.; usp. i: F. D. LOGAN, *A History of the Church in the Middle Ages*, London, 2012., 226.

¹² Jedan je od najpoznatijih primjera protestni odlazak nastavnika i studenata iz Oxforda u Cambridge 1209. godine čime je nastalo sveučilište u Cambridgeu.

¹³ Usp. *isto*, 226.-227.

¹⁴ Direktna povod uredbi kojom su se studentima u Parizu zajamčila posebna prava pred zakonom bila je razmirica jednog studenta, vjerojatno teologije, s vlasnikom jedne pariške taverne, vrlo izgledno zbog plaćanja računa. Studentu su u sukobu podršku dali njegovi kolege, uništili tavernu, a vlasnika ozbiljno ozlijedili. Policija, predvođena gradskim vlastima, odgovorila je napadom na mjesto gdje su studenti bili smješteni pri čemu je nekoliko studenata i poginulo. Nastavnici i studenti tada su suspendirali nastavu i prijetili da će napustiti Pariz. Iz straha od bojkota, kao i zbog nekih političkih aspekata, kralj je odlučio stati na stranu pobunjenih nastavnika i studenata te je donio uredbu o posebnom statusu studenata pred zakonom. Iako njome nije formalno prepoznato postojanje pariškog sveučilišta, dakle ne radi se o dokumentu kojim se ono bilo kako utemeljuje,

jala udruženja kao i u Italiji, izuzev tog što su se u Parizu prvo udružili nastavnici.¹⁵ Univerzalnost koju se danas ponekad u kontekstu rasprava o sveučilištu nekritički učitava u pojam *universitas* daleko je od značenja iz rane uporabe: tada je *universitas* bila oznaka za ništa više nego za grupu povezanu zajedničkim interesom, u ovome slučaju za *studium*. Štoviše, u istome je gradu moglo istovremeno postojati više *universitas* studenata i nastavnika, nerijetko i međusobno suprotstavljenih,¹⁶ kao i studenata koji nisu bili članovima. Primjerice u Bologni, studenti koji su ujedno bili i građani Bologne nisu pripadali u *universitas*, s obzirom na to da su kao dio lokalne zajednice već uživali odgovarajuće povlastice.¹⁷

Najranija sveučilišta, poput onih u Parizu i Bologni, nastala su i razvijala se spontano, zahvaljujući ugledu koji je određen grad ili čak pojedini nastavnik imao u izučavanju nekog područja. Njihova slava ubrzo raste, broj se studenata povećava, a gradovi iskazuju sve snažniju formalnu podršku. Poseban status koji su lokalni *universitas* izborili za svoje članove svakako je tome pripomogao, kao i postupno povećavanje područja znanosti koja su se u pojedinome gradu mogla izučavati. Naziv *studium generale* sve više ulazi u uporabu i tijekom vremena postaje sinoniman s *universitas*.¹⁸ Točno značenje izraza *studium generale* nije posve jasno, no čini se da se riječ *generale* u ovome kontekstu odnosila samo na opredjeljenje pojedinog *studium* da dopušta sudjelovanje polaznika stranaca (za razliku od *studium particulare*). Uz to, čini se da je *studium generale* podrazumijevao i pružanje poduke iz *artes liberales*, ali i iz barem jednog od tri viša područja (medicine, prava, teologije), kao i postojanje više od jednog nastavnika.¹⁹ Izraz se ustalio sredinom 13. stoljeća kada su se počela planski osnivati nova sveučilišta. Neka od već postojećih, spontano nastalih sveučilišta naknadno se potvrđuju kao *studium generale*, uobičajeno doku-

---

nastavnici i studenti navode se kao posebna grupa što je značajan događaj u povijesti sveučilišta. Toliko je važan da se ova kraljeva povelja i godina 1200. često ističu kao počeci pariškog sveučilišta. Usp. S. C. FERRUOLO, *The Origins of the University: The Schools of Paris and Their Critics, 1100–1215*, Stanford, 1985., 285.-288; usp. i: F. D. LOGAN, *A History of the Church in the Middle Ages*, 228.-229. Na ovome mjestu valja spomenuti i Abelarda kojeg se s punim pravom može nazvati intelektualnim prethodnikom pariškog sveučilišta, kako zbog pristupa istraživanju, tako i zbog načina podučavanja. Nije dakako nevažno ni to da su zbog Abelarda u Pariz pristizali mnogi entuzijastični slušatelji iz cijele Europe. Usp. H. RASHDALL, *The Universities of Europe in the Middle Ages: Salerno, Bologna, Paris*, Cambridge, 2010., 25.-63.

¹⁵ Usp. C. H. HASKINGS, *The Rise of Universities*, 16.

¹⁶ Usp. *isto*, 1.-25.

¹⁷ Usp. J. VERGER, Patterns, u: H. de RIDDER-SYMOENS, *A History of the University in Europe: Volume 1, Universities in the Middle Ages*, Cambridge, 2003., 41.

¹⁸ Usp. H. RASHDALL, *The Universities of Europe in the Middle Ages: Salerno, Bologna, Paris*, 17.

¹⁹ Usp. O. PEDERSEN, *The First Universities: Studium Generale and the Origins of University Education in Europe*, Cambridge, 1997., 133.

mentom koji dodjeljuje car ili papa. Ako povijest sveučilišta određuju dokumenti, a ne ljudi, onda službena povijest bolonjskog ili pariškog sveučilišta započinje tek njihovom institucionalizacijom kao *studium generale* (1291. odnosno 1292. godine).²⁰ Potvrda od nekoga s »univerzalnim statusom«, poput vladara ili pape, značila je i da *studium generale* ima pravo na isti status. Međutim i ta je univerzalnost daleko od one koju u svojim spisima zazivaju njemački filozofi, Humboldtovi suvremenici. Pojednostavljeno rečeno, na mjesto formalne univerzalnosti određene kroz širinu pragmatičnih aspekata (tko, gdje, što i pod kojim uvjetima može studirati te kako će mu postignuti status biti priznat) želi se postaviti univerzalnost temeljena na slobodi učenja i istraživanja s ciljem osobnoga razvoja. Njemački autori koji su utjecali na Humboldtovu viziju novoga sveučilišta ovo potonje, i mnogo više, obuhvatit će pojmom *Bildung*.

Upravo se kroz napetost skolastičkog razumijevanja obrazovanja i koncepta *Bildung* mogu ocrtati ključni elementi kritike koju njemački autori iz druge polovine 18. te prve polovine 19. stoljeća upućuju srednjovjekovnom modelu sveučilišta. *Bildung* je koncept koji obuhvaća elemente onoga što obično razumijemo kao obrazovanje, učenje, socijalizaciju i kultivaciju, a prema nekim filozofima i moralizaciju. Najbliži mu je koncept odgoj, no jedino onaj koji obuhvaća i dimenziju samoodgoja ili samokultivacije, osobnog i kulturnog sazrijevanja, mogućih u uvjetima slobode za refleksiju i samorefleksiju. Pojam *Bildung* važan je dio njemačke kulture, od književnosti i filozofije pa do odgojnih znanosti. Međutim, čini se da ne postoji uniformno shvaćanje ideje *Bildung*, a još manje suglasnost oko načina njene realizacije. Ipak, ono što se čini neupitnim u kontekstu naše teme jest to da se u filozofijskim ishodištima moderne ideje sveučilišta koncept *Bildung* promovira kao alternativa srednjovjekovnom modelu obrazovanja za zanimanje. Koncept *Bildung* ne govori o dokidanju takve poduke, ali promovira stav da obrazovanje osobe ne može biti jednodimenzionalno. Učenje nije samo sredstvo za realizaciju pojedinca u praktičnim aspektima privatnog i javnog života, nego predstavlja sastavni dio procesa sazrijevanja osobe kao ljudskoga bića na općoj razini i kao zasebne individue na pojedinačnoj razini.²¹ Odgojni ideal ranih romantičara tako počiva na uvjerenju u ljudsku usavršivost i mogućnost samorealizacije, kao i u potrebu otkrivanja i ispunjavanja istinske čovjekove svrhe. Ne radi se, dakle, samo o razvoju specifičnih snaga pojedinca i njegovoj pripremi za profesionalni život (što bi se moglo obuhvatiti pojmom *Ausbildung*), nego o razotkrivanju humaniteta na univerzalnoj razini.

²⁰ Kao zanimljivost navodimo da Oxford nikada nije dobio takav dokument od pape, iako su se čak dvojica kraljeva za to založila. Čini se, međutim, da mu to nimalo nije štetilo u razvoju.

²¹ Usp. F. C. BEISER, A Romantic Education. The Concept of Bildung in Early German Romanticism, u: A. OKSENBURG RORTY (ur.), *Philosophers on Education*, London – New York, 1998., 284.-299., ovdje 286.

Za takvu realizaciju koncepta *Bildung*, a pogotovo nakon Schillera,²² kao posebno pogodan medij promovira se umjetnost – ona potiče imaginaciju i poštuje ljudsku osjećajnost.²³ Drukčiji cilj visokog obrazovanja uvjetuje i drukčije metode, a traži i prilagodbu unutarnje i vanjske organizacije takve institucije o čemu, kako je ranije navedeno, piše i sam Humboldt.

Iz kritički intoniranih radova, pri čemu je od autora koje spominjemo u ovome tekstu najizrazitiji primjer J. G. Fichte, progovara snažna želja za promjenom srednjovjekovnog modela. Njemačka sveučilišta u 18. stoljeću još se umnogome oslanjaju na metode i pristupe koji su postavljeni u doba najintenzivnijeg razvoja sveučilišta u Srednjemu vijeku: nastavnik predaje, studenti u tišini zapisuju, nastava se odvija prema precizno određenom i prethodno odobrenom planu i programu, nastavni sadržaji uvode malo inovacija, a pristup učenju i podučavanju često je »skolastički, pedantan, u najboljem slučaju enciklopedijski«²⁴. Razbibrigu studenti traže u opijanju, kockanju i prostitutkama, a nerijetko i u maltretiranju lokalnog stanovništva.²⁵ Nose oružje, svađaju se međusobno, nerijetko se izazivaju na dvoboje. Ponajviše su zainteresirani za studije na »višim« fakultetima medicine, prava ili teologije koji im omogućuju razvoj karijere, a ne na »nižem« odnosno filozofskom fakultetu (kojemu se, uz filozofiju, postupno pridružuju još neke humanističke i društvene znanosti). Dakako, valja imati na umu da navedene generalizacije o stanju na sveučilištima mahom dolaze od suvremenika koji žele promjene. Opsežna studija Stjepana Krasića, koja se usmjerava na filozofijsko-teološka učilišta dominikanskog reda, ukazuje na znatno veću dinamiku skolastičke metode predavanja, kao i na težnju ka otklonu od shematiziranog razumijevanja sadržaja. Precizno razrađena metoda tako se sastojala od nekoliko faza koje su, uz slušanje izlaganja (*lectio*) i učenja napamet važnijih lekcija (*repetitio*), uključivale i sudjelovanje studenata u raspravama (*disputatio*) te konferencijama (*collatio*). Slijedilo je uvježbavanje u vještini akademskog raspravljanja kojoj se pridavao posebno važan značaj. Cilj je

²² Ovdje posebno valja izdvojiti: F. SCHILLER, *O estetskom odgoju čovjeka u nizu pisama*, Zagreb, 2006. Spis je prvi put objavljen 1795. godine.

²³ Više o specifičnostima romantičarske ideje odgoja vidjeti u: F. C. BEISER, *A Romantic Education. The Concept of Bildung in Early German Romanticism*, u: A. OKSENBERG RORTY (ur.), *Philosophers on Education*, London – New York, 1998., 284.-299.

²⁴ T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800–1866: Bürgerwelt und starker Staat*, München, 1994., 57., citirano prema: P. JOSEPHSON, T. KARLSOHN, J. ÖSTLING, Introduction: The Humboldtian Tradition and Its Transformations, u: ISTI (ur.), *The Humboldtian Tradition: Origins and Legacies*, Leiden, 2014., 4.

²⁵ Usp. P. JOSEPHSON, T. KARLSOHN, J. ÖSTLING, Introduction: The Humboldtian Tradition and Its Transformations, u: ISTI (ur.), *The Humboldtian Tradition: Origins and Legacies*, Leiden, 2014., 3.-4.

takvoga podučavanja bio proći put od pasivnog slušatelja do aktivnog sudionika u raspravama koji je sposoban kritički komentirati pojedini tekst, pri čemu se poticala kreativnost studenata.²⁶

I među sveučilištima u Njemačkoj postoje ona na kojima se postupno uvode inovacije, kao na sveučilištu u Halleu (osnovano 1694.) ili Göttingenu (1737.), iako su akademije, razna društva i saloni i dalje glavna mjesta istraživanja i rasprava.²⁷ Tako u Halle dolazi Christian Thomasius, koji je bio urednikom prvih mjesečnih novina na njemačkom jeziku (1688.) te koji je prvi koristio njemački i u predavaonici (1687.), što će uskoro postati uobičajenom praksom. Nakon što je zbog svojih stavova otjeran sa sveučilišta u Leipzigu, Thomasius i grupa studenata koji su se oko njega okupili postat će jezgrom budućega sveučilišta u Halleu. Sličnu sudbinu, nešto kasnije upravo u Halleu, doživljava i Christian Wolff. Sa sveučilišta ga je izbacio jedan kralj (1723.), vratio drugi (1740.), a u međuvremenu je Wolffova filozofija postala okosnicom novoga pristupa filozofiji, pa i znanosti općenito.²⁸ Sam Wolff, međutim, čini se da nije bio zainteresiran za inovacije u samu strukturu sveučilišta. No, otvorena su vrata novome pristupu u filozofiji, a raste i interes za matematiku i fiziku, kao i za izučavanje klasičnih jezika i književnosti. Upravo potonje promovira J. M. Gesner u Göttingenu, a njegov nasljednik C. G. Heyne uvodi seminarski oblik rada kao zamjenu za uvriježenu metodu disputacija.²⁹ Na sveučilištu u Jeni bilo je posebno zanimljivo. Ponajviše zbog utjecaja Goethea, koji sam nije bio dijelom sveučilišne zajednice, u Jeni ideja *Bildung* polako počinje ulaziti i u sveučilišni život. Jedna od Goetheovih odluka bila je i dovođenje Friedricha Schillera u Jenu. Schiller je iskusio sva ograničenja postojećeg sustava školovanja u kojemu je, voljom vladara Württemberga, regije u kojoj je Schiller rođen, bio protiv svoje volje poslan na studij medicine. Posvećen pisanju drama i s uvjerenjem da teatar može bolje educirati nego sveučilište,³⁰ Schiller tek spletom okolnosti dolazi predavati u Jenu. No, što zbog svoje usmjerenosti na književnost što zbog krhkoga zdravlja, ne intervenira u samu organizaciju sveučilišnoga života. Tek će s dolaskom Johanna Gottlieba Fichtea koncept *Bildung* postati okosnicom nove ideje sveučilišta. Kao što je poznato, Fichte umnogome slijedi Kanta pa od njega valja započeti ocrtavanje filozofijskih aspekata nove ideje sveučilišta.

²⁶ Usp. S. KRASIĆ, Filozofija i filozofijska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. do XIX. st., u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 43-44 (1996.), 9.-116., ovdje 40.-45.

²⁷ Usp. T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800–1866: Bürgerwelt und starker Staat*, München, 1983., 57.

²⁸ Usp. F. PAULSEN, *The German Universities and University Study*, New York, 1906., 44.-46.

²⁹ Usp. M. J. HOFSTETTER, *The Romantic Idea of a University: England and Germany, 1770–1850*, 22.-24.

³⁰ Usp. isto, 32.-34.

3. Uloga filozofije u modernoj ideji sveučilišta

Kantov spis *Spor fakulteta* (*Der Streit der Fakultäten*, 1798.) predstavlja zbirku tekstova nastalih u različita vremena i različitim povodima. Dio koji opisuje spor između filozofskog i teološkog fakulteta za našu je temu najzanimljiviji, s obzirom na to da ovdje Kant direktno tematizira ulogu filozofije (pa i humanistike uopće) na sveučilištu. Štoviše, želi dokazati da je filozofski fakultet, koji je u podjeli naslijeđenoj iz srednjovjekovlja okarakteriziran kao »niži«, zapravo nadređen tzv. »višim« fakultetima medicine, prava i teologije. Kant utvrđuje da je takva podjela uređena prema interesima države: fakulteti čija učenja zanimaju vladu jer joj omogućuju utjecaj na narod imaju status »viših«, dok su oni koji se brinu o interesu znanosti vladi nezanimljivi i stoga »niži«. Podanici žele znati kako da si osiguraju vječnu dobrobit, siguran život u društvu te zdravlje. Vlada ih u to želi uputiti pa stoga stvara zakone i propise te o njima obrazuje teologe, pravnike i liječnike. Ovi se pak moraju ustezati od suštinskog preispitivanja autoriteta (Biblije, običajnog prava i medicinskih propisa) jer se u suprotnom »gube na otvorenom slobodnom polju vlastitog prosuđivanja i filozofije«³¹. Njima je izvanjski kriterij potreban kako bi zadržali unutarnju koheziju. Oni su statični, njeguju samo već postojeće spoznaje, a zadatak im je informirati podanike o praktičnim stvarima iz svoje nadležnosti. Filozofski fakultet, s druge strane, ima posla s istinom i znanstvenim interesom, zbog čega ne smije biti ograničen nikakvim autoritetom. Utoliko je on jedini slobodan, podvrgnut samo zakonodavstvu uma, a ne i vlade. Usmjerenost istini i sloboda u izučavanju omogućuju filozofskom fakultetu preispitivanje onoga što se naučava na višim fakultetima čime on postaje korektivom »činovnicima koje vlada namješta«³². Iz napetosti između viših fakulteta kao pozicije i filozofskog kao opozicije proizlazi spor fakulteta. Takav je spor za vladu dobrodošao jer unaprjeđuje spoznaje koje su bitne podanicima, što je onda korisno i za vladu samu. Stoga je u njenom interesu, zaključuje Kant, osigurati slobodu filozofskome fakultetu i odreći se svake želje za njegovim podvrgavanjem vladinu autoritetu.³³

Kant interes filozofskog fakulteta vidi u traženju istine koja je dohvatljiva kroz znanost (*Wissenschaft*). Djelovanjem filozofskog fakulteta istina se širi i na cjelokupno sveučilište, s obzirom na to da se »na istinu sve svodi; a *korisnost*, koju viši fakulteti obećavaju vladi, samo je moment drugog reda«³⁴. Težnja k istini tako povezuje cjelokupnu znanost. Kant ističe da je potraga za istinom moguća jedino u uvjetima slobode, što je također sadržano u Humboldtovu zahtjevu za akademskom slobodom.

³¹ I. KANT, *Spor fakulteta*, u: B. DESPOT (ur.), *Ideja univerziteta*, Zagreb, 1991., 39.

³² *Isto*, 43.

³³ *Usp. isto*, 25.-49.

³⁴ *Isto*, 42.

No ovdje se dakako ne radi samo o unaprjeđivanju filozofije ili znanosti ili filozofije kao znanosti, nego primarno o unaprjeđivanju pojedinca kroz razvoj sposobnosti njegova uma. Taj razvoj počiva na ideji, a »jedna ideja nije ništa drugo do pojam o savršenosti«³⁵. Odgoju odnosno usavršavanju našega uma ne možemo izbjeći, ali ga možemo obaviti površno, nedostatno ili pogrešno. Čovjek postaje čovjekom samo kroz odgoj (*Erziehung*); čovjek nije ništa više od onoga što je od njega načinio odgoj, ističe Kant u svome spisu *Über Pädagogik* (1803.). Odgoj prolazi kroz nekoliko faza pri čemu je ona prva – discipliniranje – vrlo važna jer se tada stvaraju temelji za kasniji razvoj uma, ona »podvrgava čovjeka zakonima čovječstva«³⁶. Discipliniranje mora biti praćeno podukom o tome kako koristiti vlastitu slobodu, a upravo pronalaženje granice između podčinjavanja i pravilnog upotrebljavanja slobode predstavlja jedan od najvećih odgojnih izazova.³⁷ U odgoju potom slijede kultiviranje i civiliziranje čiji su ciljevi ponajviše određeni izvanjski, s obzirom na društvo i kulturu u kojima pojedinac živi. No, biti discipliniran, civiliziran i kultiviran još nije dovoljno: čovjek mora postati i moralnim.³⁸

Koja je pritom uloga sveučilišta? U spisu *Über Pädagogik* Kant na pitanje koliko treba trajati odgoj odgovara da je to do onoga trenutka »do kada je priroda sama odredila čovjeku da sam sobom upravlja«, što procjenjuje da je oko 16. godine života.³⁹ No, razvoj uma tada zasigurno nije dovršen, a naznaku o tome kako odgajati odrasle ljude pronalazimo u Kantovoj referenci na Sokrata i njegov način dijaloziranja. Napominje kako »pri obrazovanju uma moramo pristupiti sokratovski« te kako je Sokrat pokazao da se »ponešto čak i kod odraslih ljudi može izvući iz njihove pameti«⁴⁰. Ovom Kantovu komentaru možemo pristupiti kao sugestiji da u odrasloj dobi, tada kada je formalno obrazovanje već dovršeno, više nema odgojne prinude, osim one samonametnute koja proizlazi iz potrebe za nezavisnom uporabom uma. Potrebno je vodstvo, no do spoznaja svatko dolazi uporabom vlastitoga uma, što traži strpljenje, vježbu i odvažnost. Iako Kant to izrijeком ne navodi, važna posljedica »sokratskog pristupa obrazovanju uma« (*Ausbildung der Vernunft*) jest i korekcija dosadašnjih stajališta koja su se činila neupitnima. Kako proizlazi iz Kantova *Spora fakulteta*, vrlo je slična i zadaća filozofskog fakulteta: on djeluje u prostoru slobode i ispostavlja se kao korektiv drugim sastavnicama, time ih dovo-

³⁵ I. KANT, *Vaspitavanje dece*, Beograd, 1991., 12.

³⁶ *Isto*, 9.

³⁷ *Usp. isto*, 20.

³⁸ *Usp. isto*, 17.

³⁹ *Isto*, 19.-20.

⁴⁰ *Isto*, 44; *usp. i* M. J. HOFSTETTER, *The Romantic Idea of a University: England and Germany, 1770-1850*, 27.-28.

deći bliže istini. Posve konkretno, Kant zagovara potpunu autonomiju filozofskog fakulteta, kojeg utemeljuje kao mjesto legitimne i beskompromisne kritike.

Za Fichtea pak kritika nije dovoljna, potrebno je i djelovati prema promjenama.⁴¹ Ipak, promjene koje Fichte zaziva ne trebaju, zapravo ni ne mogu, biti nagle i radikalne. Razlog je taj što Fichte, barem kada su njegovi stavovi o učenjacima u pitanju, želi suštinsku rehabilitaciju, onu koja je moguća tek kada je temeljena na dubokim osobnim uvjerenjima. Učenjaci su, smatra Fichte, »odgajatelji čovječanstva« koji paze da ljudski rod nikada ne miruje niti nazaduje, a pritom ostavljaju dovoljno prostora svakome pojedincu u društvu da »djeluje po slobodnom izboru i iz uvjerenja koje je *sam dovoljno prosudio*«⁴². Jednako kao što Kant tvrdi da odgajati može samo onaj koji je i sam odgojen,⁴³ tako i Fichte pred učenjaka postavlja visoke moralne zahtjeve. Učenjak je, ističe, moralno najbolji čovjek svoga vremena, primjer ostalim članovima društva. Ponovno, dakle, nailazimo na ideju usavršavanja kroz neovisnu uporabu uma, i to usavršavanja u beskonačnost kao temeljnog čovjekova određenja.⁴⁴ Dosezanje savršenstva, upozorava Fichte, značilo bi i potpuno stapanje onih koji su ga dosegli, svi bi oni postali jedan jedini subjekt. Priroda je ipak udesila, dalje napominje Fichte, da nismo svi istih karaktera, da imamo različite talente i da je jednostrano obrazovanje, pod uvjetom da je slobodno izabrano, jedina mogućnost vlastitog usavršavanja. Usavršavanje društva u cjelini stoga počiva na strategiji nadopunjavanja različitih talenata. Claude Piché upozorava da se ovdje radi o ideji neusuglasivoj s konceptom *Bildung* na način na koji ga razumije i promovira Humboldt,⁴⁵ dakako ako Fichteove stavove razumijemo kao zagovor razvoja talenata nasuprot razvoja cjelovite osobe. Bez obzira na Fichteove namjere, za formiranje moderne ideje sveučilišta bitnim se postavlja razrješenje napetosti između straha od uniformnosti, s jedne strane, i devijacije pojedinačnih talenata u jednostranu hiperspecijalizaciju, s druge. Takve opasnosti u svojih *Pet predavanja* Fichte nastoji ukloniti kroz promociju učenjaka kao onoga koji je ipak malo jednakiji od drugih: njegova težnja za unaprjeđivanjem jača je od one pripadnika drugih staleža, njegova odgovornost spram društva veća je od odgovornosti ostalih, a njegova je zadaća zahtjevnija – on ne gleda samo na ono sadašnje nego i na ono buduće, on usmjerava, potiče razvoj društva i nadzire stvarni napredak ljudskog

⁴¹ »Djelovati! Djelovati! To je ono zbog čega postojimo.« J. G. FICHTE, *Pet predavanja o određenju naučnika*, Beograd, 1979., 193.

⁴² *Isto*, 179.-180.

⁴³ Usp. I. KANT, *Vaspitavanje dece*, 11.

⁴⁴ Usp. J. G. FICHTE, *Pet predavanja o određenju naučnika*, 147.

⁴⁵ Usp. C. PICHÉ, Schleiermacher and W. von Humboldt on the Foundation of the University of Berlin, u: D. BREAZEALE, T. ROCKMORE (ur.), *Fichte, German Idealism, and Early Romanticism*, Amsterdam – New York, 2010., 376.-378.

roda. Elitizam staleža učenjaka Fichte, kako je već spomenuto, podcrtava opisom učenjaka kao onoga koji predstavlja najviši do tada postignuti stupanj moralnoga razvoja.⁴⁶ Međutim, takva snažna i važna osobnost ujedno je i tragična: kako se čini da proizlazi iz Fichteove argumentacije, učenjak se u potpunosti mora isporučiti drugima, on je prvi koji gubi svoju individualnost kroz potpunu posvećenost društvu bez kojeg njegov vlastiti smisao ni ne može biti realiziran. Moralni imperativ postavljen pred učenjaka čini ga nemoćnim za direktno djelovanje – on ne nameće nego upućuje, on ne prenosi znanje, nego stvara uvjete za njegovo otkrivanje – i zatvara u beskrajn krug napornoga rada i brige za društvo, kojega na koncu sam i nije dio.

Fichte želi djelovati na promjeni sveučilišta. Uvjeren je u svoje teze o poslanju učenjaka i važno mu je provoditi ih u praksi. Daniel Breazeale navodi da Fichte održava vrlo posjećena javna predavanja, a kod studenata izaziva strah i divljenje. Glasan je, oštar, energičan i kontroverzan. Posve je predan nastavi te uvodi i neke inovacije: tiska svoja predavanja kako ih studenti ne bi morali zapisivati po diktatu, održava neformalna filozofska druženja sa studentima, ohrabruje ih na pisanje i objavljivanje radova u sveučilišnim novinama, u nastavu uvodi rasprave, a započinje predavati i svojevrсни uvod u filozofiju, kolegij na koji je, kako navodi Breazeale, u zimskom semestru 1798./1799. dolazilo 290 redovnih slušatelja iako se održavao u šest sati ujutro. Zapis jednog Fichteova studenta kaže da onaj koji na Fichteovim predavanjima nije uspio samostalno naučiti misliti, to nikada neće uspjeti.⁴⁷ Fichteova beskompromisnost vodila ga je u česte sukobe s kolegama i sveučilišnim vlastima. Nakon niza manjih i većih skandala, godine 1799. Fichte završava svoj boravak na sveučilištu u Jeni.

No, time ne prestaju njegova nastojanja za promjenom same sveučilišne strukture. Ovdje se posebno značajnim pokazuje njegov spis *Deducirani plan (Deduzierter Plan einer zu Berlin zu errichtenden höhern Lehranstalt, die in gehöriger Verbindung mit einer Akademie der Wissenschaften stehe)* iz 1807. godine. Ovaj je tekst pisan kao odgovor na poziv Karla Friedricha Beymea, pruskog šefa kabineta, koji je tražio mišljenja o tome kako ustrojiti novu visokoškolsku instituciju u Berlinu, nakon što je Prusija 1806. godine pretrpjela težak poraz od Napoleonove Francuske i ostala bez znatnog dijela teritorija, uključujući i Halle s već etabliranim sveučilištem. Odbačen je prijedlog o preseljenju sveučilišta u Halleu u Berlin, a Beyme se priklonio ideji o osnivanju sasvim nove institucije, toliko drukčije od onih do tada postojećih da se naziv 'sveučilište' na nju ne bi ni mogao primijeniti. I Fichte u svome spisu izbjegava

⁴⁶ Usp. J. G. FICHTE, *Pet predavanja o određenju naučnika*, 175.-180.

⁴⁷ Usp. D. BREAZEALE, Introduction, u: ISTI (ur.), *Fichte. Early Philosophical Writings*, Ithaca – London, 1988., 19.-31.

riječ 'sveučilište', govoreći najčešće jednostavno o 'instituciji'. Pomalo neočekivano, spis ne otvaraju teze deducirane iz Fichteove filozofije, nego kratak pregled razvoja sveučilišta s naglaskom na metodologiju poučavanja. Fichte zapaža da je suvremena predavačka praksa na sveučilištima i dalje svedena na monologe nastavnika koji kao da se obraćaju nekom »nepoznatom subjektu«⁴⁸. I dok je takav pristup imao smisla u vrijeme bez knjiga, u doba u kojemu su knjige znatno dostupnije on gubi svoje opravdanje. Ako student sve ono što nastavnik govori može pronaći u dostupnim izvorima, sveučilištu prijeto opasnost da postane suvišno. Fichte smatra da student nastavniku mora biti »poznati subjekt« s kojim ostvaruje komunikaciju u nekoj formi bliskoj sokratskom dijalogu koji aktivira i uvježbava sposobnosti studenata. To je, uostalom, prema Fichteu i svrha studiranja: razvoj umijeća korištenja vlastitim razumom.⁴⁹ Radi se o previše važnoj stvari da bi ostala prepuštena pukom slučaju i pojedinim talentiranim nastavnicima – razvoj toga umijeća treba postati osnovom nove visokoškolske institucije. Jedino s tako usmjerenim obrazovanjem, dramatično tvrdi Fichte, čovječanstvo se može nadati olakšanju i spasu.⁵⁰ Fichte smatra da je za ostvarenje takvog cilja nužno zadovoljiti tri uvjeta: da su studenti za studij odgovarajuće pripremljeni u srednjim školama, da su posve posvećeni studiranju te da nemaju egzistencijalnih briga.⁵¹ Nastavnici i studenti dijelom su iste zajednice, usmjerene na zajednički cilj, koji će se kasnije profilirati u jedan od temelja humboldtvske ideje sveučilišta: jedinstvo nastave i istraživanja.⁵² Sveučilište predstavlja zasebnu zajednicu u kojoj su i nastavnici i studenti posvećeni znanosti, a Fichte bi tu posebnost rado vidio izraženom i u organizaciji sveučilišta: prostor izdvojen iz velikih gradova, organizirani smještaj studenata, njihovo financiranje od strane sveučilišta, pomoć siromašnijim studentima, posebna prava pred zakonom, pa i nošenje uniformi; ukratko, stvaranje specifične sveučilišne sfere unutar »stvarnoga života«. Koja je uloga filozofije u toj novoj visokoškolskoj instituciji? Kako proizlazi iz Fichteovih djela, filozofiju on vidi kao način unaprjeđivanja mišljenja, poticanja kreativnoga mišljenja i osposobljavanja za racionalnu kritiku. Umnogome nalik Kantu, i Fichte filozofskom fakultetu pridaje središnju ulogu na sveučilištu. Štoviše, Dimić tvrdi da filozofski fakultet za Fichtea predstavlja sveučili-

⁴⁸ J. G. FICHTE, *Deduzierter Plan einer zu Berlin zu errichtenden höhern Lehranstalt, die in gehöriger Verbindung mit einer Akademie der Wissenschaften stehe*, u: *Gründungstexte. Festgabe zum 200-jährigen Jubiläum der Humboldt-Universität zu Berlin*, E. Habekost (ur.), Berlin, 2010., 17.

⁴⁹ Usp. isto, 12.-14.

⁵⁰ Usp. isto, 29.

⁵¹ Usp. isto, 18.-24.; C. BROOKE, E. FRAZER (ur.), *Ideas of Education. Philosophy and Politics from Plato to Dewey*, London – New York, 2013.

⁵² Usp. Z. DIMIĆ, *Rađanje ideje univerziteta*, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2013., 223.

lište, dok se dotadašnje središnje znanosti (medicina, teologija i pravo) preoblikuju u specijalističke škole.⁵³

Način na koji je Fichte funkcionirao u sveučilišnoj zajednici, pogotovo njegov odnos spram studenata i beskompromisnost u obrani vlastitih stavova, ne proizlaze samo iz obilježja njegova karaktera nego odražavaju i njegova duboka uvjerenja u to što doista čini ideju sveučilišta, onu ideju nastalu u okrilju njemačkoga idealizma. Osnivanje novog sveučilišta pružilo mu je priliku da je ostvari: Fichte je bio prvi postavljeni, a potom i prvi izabrani rektor sveučilišta u Berlinu (1811.). No, zbog nesuglasica s kolegama, tamo se zadržao tek godinu dana. U to isto vrijeme svoj prvi mandat na mjestu dekana teološkog fakulteta obavlja F. D. E. Schleiermacher, koji će biti i rektorom sveučilišta u Berlinu 1815. – 1816. godine. U pogledu razvoja moderne ideje sveučilišta Schleiermacher ostavlja značajan trag, prije svega zahvaljujući zapaženom spisu *Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn*. Taj je tekst Schleiermacher objavio 1808., dakle godinu dana nakon nastanka Fichteova *Deduciranog plana*. Nerijetko će se Schleiermacherov spis tumačiti kao reakcija, štoviše kritika, Fichteova *Deduciranog plana*,⁵⁴ s obzirom na mahom indirektne autorove reference na Fichteovu filozofiju. Schleiermacherov spis otkriva konzervativnijeg autora nego što je to bio Fichte u svojem prijedlogu. On bi popravljao prije negoli suštinski restrukturirao, što je iskazano već i kroz detalj da se ne ustručava, za razliku od drugih autora koje smo ovdje spomenuli, koristiti riječ 'sveučilište' (*Universität*). U kontekstu naše teme valja naglasiti da Schleiermacher ne dvoji oko toga da filozofski fakultet treba pozicionirati u središte sveučilišne organizacije i prekinuti s dominacijom »viših« fakulteta nad filozofskim. Filozofski fakultet, navodi Schleiermacher, onaj je koji sadrži cjelokupnu ideju sveučilišta zbog svojeg nepodijeljenog pristupa spoznaji. On sabire sve što znanost (*Wissenschaft*) jest, samostalan je koliko je to i filozofija po svojoj naravi, pa svaki sveučilištarac, bez obzira kojemu fakultetu pripadao, nužno mora poznavati i filozofiju. Svi ostali fakulteti, navodi Schleiermacher, definirani su izvanjski.⁵⁵ Zanimljivo je da on posve različito od Fichtea razumije slobodu u kojoj bi tijekom studija trebali uživati studenti: dok je Fichte u izdvajanju studenata vidio otvaranje prostora za njihovo slobodno istraživanje znanosti, Schleiermacher se protivi izolaciji studenata u manjim gradovima ili predgrađima, njihovu podvrgavanju strogoj kontroli i nadzoru nad svim njihovim aktivnostima. Štoviše, mogućnost iskušavanja raznovrsnih nači-

⁵³ Usp. isto, 228.

⁵⁴ Usp. R. CROUTER, *Friedrich Schleiermacher: Between Enlightenment and Romanticism*, Cambridge, 2005., 141., 146.

⁵⁵ Usp. F. D. E. SCHLEIERMACHER, *Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn*, u: *Gründungstexte. Festgabe zum 200-jährigen Jubiläum der Humboldt-Universität zu Berlin*, E. Habekost (ur.), Berlin, 2010., 168.-170.; usp. i: Z. DIMIĆ, *Rađanje ideje univerziteta*, 244.-246.

na života i testiranja postojećih društvenih konvencija Schleiermacher vidi kao dio studentske (akademske) slobode.⁵⁶

Zaključak

U ovome tekstu željeli smo sagledati neke aspekte formiranja moderne ideje sveučilišta, one koju danas povezujemo s Wilhelmom von Humboldtom i osnivanjem sveučilišta u Berlinu početkom 19. stoljeća. Iako je Humboldtovo djelovanje nesumnjivo bilo vrlo značajno, pa i presudno, za oživotvorenje novih pogleda na ulogu sveučilišta na osobnoj, društvenoj, kulturnoj pa i nacionalnoj razini, njegovi stavovi umnogome su oblikovani pod utjecajem dinamičnih zbivanja na njemačkoj filozofskoj sceni. O mnogim aspektima moderne ideje sveučilišta u ovome radu nije bilo riječi, barem ne razmjerno njihovoj važnosti, poput analize složenih veza između sveučilišta i države, motivacijama proizašlima iz želje za oblikovanjem njemačkog kulturnog i nacionalnog identiteta, praktičnim aspektima i teorijskim utemeljenjima odgoja bez odgovajatelja, i sličnima. Svaka od tih tema zahtijevala bi zaseban rad. Međutim, u središtu nove ideje sveučilišta nalazi se novo viđenje filozofije i njene uloge u razvoju pojedinca, a onda posljedično i društva u cjelini. Ovim radom nastojali smo pokazati da srž nove ideje sveučilišta, one za koju se danas kaže da je u krizi te koju se pokušava spasiti, predstavlja upravo filozofija odnosno humanistika. Za potpuno razumijevanje tih temelja potrebno je sagledati autore na čijim je radovima humboldtowska vizija novog sveučilišta izgrađena. Ovako na kraju, čini se jasnim da svako suvremeno umanjivanje filozofijskih i, šire, humanističkih aspekata današnjeg sveučilišta, otvorenost kompromisima pod utjecajem konzumerizma, tržišne ekonomije, pogrešno shvaćene izvrsnosti i devijacije razumijevanja koncepta akademskih sloboda izravno narušavaju humboldtovski ideal sveučilišta. Bez poznavanja filozofijskih ishodišta, svaki pokušaj razumijevanja suvremene krize u obrazovanju ostaje nedorečen, a svaki zahtjev za očuvanjem ideala sveden na efektanu parolu.

⁵⁶ Usp. F. D. E. SCHLEIERMACHER, *Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn*, 192.-193.

THE IDEA OF THE UNIVERSITY AND THE ROLE OF PHILOSOPHY

Ivana ZAGORAC*

Summary: *The main theme of this paper is the modern idea of the university, which is commonly associated with the work of Wilhelm von Humboldt and the founding of the university in Berlin. The aim of the paper is to examine the philosophical foundations on which it was built, as well as to critically reflect on the causes for advocating the new idea of the university against the existing medieval model of higher education. Among the many contributions, the works of Kant, Fichte and Schleiermacher were selected and examined in view of their influence on the formation of certain aspects of the modern idea of the university. Although the mentioned authors agreed on the basic objectives of the new university, they did not agree on all aspects of practical realization.*

Keywords: *the modern idea of university, Medieval university, W. von Humboldt, I. Kant, J. Fichte, F. D. E. Schleiermacher.*

---

* Asst. Prof. Ivana Zagorac, Ph. D., Department of Philosophy, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Croatia, izagorac@ffzg.hr